

ISKOLARENDSZERÜNK REFORMJA

IRTA

Dr. KORNIS GYULA

EGYETEMI NY. R. TANÁR

Különlengomat a Magyar Középiskola 1920. évi 1. számából.



BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

Ára 5 korona.



*Pasd.,
An. 306.*

ISKOLARENDSZERÜNK REFORMJA

IRTA

Dr. KORNIS GYULA

EGYETEMI NY. R. TANÁR

Különlenyomat a Magyar Középiskola 1920. évi 1. számából.



BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA



ISKOLARENDSZERÜNK REFORMJA.¹

A világháború tragédiája után nemzetünk újjászervezésében minden kérdésnél fontosabb a nevelés ügye. Amit ugyanis az anyagiak terén, a gazdasági életben elvesztettünk vagy most hibásan szerveztünk, az még a jövőben pótolható vagy módosítható. De amit a lelkek formálásában, az ország képét átalakítani hivatott jövő nemzedék nevelésében elhibáztunk, annak a legsúlyosabb következményei vannak, melyek többé vissza nem csinálhatók. A nemzeti társadalom gyökeres és tartós megújódása elsősorban a neveléstől függ. Kérdés azonban, vajjon a mai forradalmi korszakban időszerű-e a köznevelésnek oly messzekiható, gyökeres reformját eldönteni?

Minden forradalmi korszak, mely a hagyomány terhére különösen nehéznek érzi s mindenáron szabadulni iparkodik tőle, tipikus egyező lelki vonásokat mutat. Először is naiv *racionalizmust*: az ilyen korszak az ész megváltó erejébe vetett hittel azt gondolja, hogy amit az ész világosan elgondol, az mindjárt meg is oldható: van észszerű erkölcs, társadalmi rendszer, vallás, pusztán észszerű, egységes iskola. Ebből a racionalizmusból több más saját-sága folyik a forradalmi kor lelki szerkezetének. Így *radikalizmus*, mely a haladást lökésszerűen, kataklizmatikusan, a történeti folytonosság s hagyomány fonalát eltépve akarja megvalósítani; az ilyen kor bizonyos értelemben neomániában, általános újság-szomjúságban s reformtervelgetésben szenved: mindennek, ami régi, másnak kell lennie s minden jó, ami új. De ennek az újnak nincsen határozottan indokolt tartalma. Az ilyen korszak theore-tikusai épen ezért mindig többé-kevésbé történetellenesek, reform-terveikben anhistorikusok. De ugyancsak a racionalizmus lelki strukturájából folyik az ilyen kor elmélkedőinek naiv *optimizmusa* is, mely azt hiszi, hogy amit az ész erejével fényesen megszerkeszt, az a valóságban is pompásan beválik s így a világ határtalanul

¹ Előadta a szerző a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának közoktatás-ügyi bizottságában 1919. dec. 30-ikán.

megjavítható. Nem gondol a társadalmi jelenségek és intézmények bonyolultságával, a valóságnak a puszta eszmék számára nem mindig plasztikus természetével.

Ha valamikor, épen ilyen forradalmi korszakban, amilyen a mienk is, kell nagyon vigyáznunk az iskolai reformokra. Majdnem azt mondanám, hogy nem is szabad a lelkek ilyen általános forrongása és depressziója idején az iskolák gyökeres reformjának kérdését napirendre tűzni, hanem elhalasztani a konszolidálódás idejére, amikor már szemhatárunk kitisztult. Azonban mégsem mondom. Iskolaügyünk több szempontból annyira elavult, a kérdés annyszor volt már évtizedek óta a legtüzetesebb megvitatás tárgya, hogy a most célbavett reform nem tekinthető *ad hoc* fölvetett kérdésnek, hanem régen érzett, általános kulturpolitikai szükségletnek, melynek a nemzet hirtelen és szomorúan megváltozott helyzete sürgető jelleget kölcsönöz. Az iskolát természeténél fogva konzervatív intézménynek szokás nevezni. A mi iskolarendszerünkre ez túlfinom kifejezés: iskoláink nem konzervatívek, de egyenest elmaradtak. Nyugodtabb időkre esetleg sok évig kell várunk; még több esztendőnk lesz fájdalommal és nyomorral terhes. A reformok nyugodtabb tervelésére kedvező időt még sokáig kellene várunk. Amit lehet, már most meg kell tennünk.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1919. dec. 5-ikén kelt 200.883. B. számú rendeletében valamennyi középfokú iskola tanártestületét fölszólítja bizonyos, a középiskolák reformját előkészítő kérdések megválaszolására. Mielőtt a tervezett reform ezen főkérdéseire válaszolnék, megkísérlem bizonyos általános kulturpolitikai elvek alapján a közoktatásnak olyan tagozottságú rendszerét bemutatni, mely előttem a legtermészetesebbnek, a nemzeti közösség érdekeit és a történeti folytonosságot leginkább megővőnek és fejlesztőnek, végül gyakorlatilag is viszonylag a legkönnyebben és leggyorsabban megvalósíthatónak tűnik föl. Az iskolafajok e rendszeréből már maguktól folynak majd a feleletek a miniszter úrtól fölvetett kérdésekre.

I.

Mi az iskolák célja? A kultúra értékes anyagának a következő nemzedékekre való átszármaztatása. A kultúra azonban a szellemi és anyagi értékeknek ma már oly óriásivá nőtt rendszere, hogy a maga egészében mindenki számára egyforma módon át nem származtatható. Tehát érték kiválasztást kell rajta eszközölnünk: az óriási műveltségi anyagból más és más elemeket kell

kiválasztanunk, azon célok szerint, melyeket az egyes társadalmi rétegek elé ki kell tűzni. Mi határozza meg ezeket a célokat? A nemzetnek, mint nagy munkásközösségnek szükségletei. Ebből a szempontból az egészségesen működő és fejlődő nemzeti közösség szerkezete hármasság tagozottságú: van egy alsó, középső és felső rétege.

1. Először is van egy *alsó réteg*, mely jobbára testi, mechanikai munkát végez: fizikailag végrehajtja azt, amit a középső réteg közvetlenül, a felső réteg közvetve meghatároz. Ilyen a nap-számos, gyári munkás, kézműves, földműves, szolga stb. Ennek a rétegnek, hogy a nemzet organizmusában jól működjék, szüksége van a kultúra bizonyos elemeire. Ezeket közvetíti a 6 osztályos *népiskola*, mely a 6. életévtől a 12-ikig tart, mint általános *nevelőiskola*. Ezt egészítik ki egyrészt az ismétlőiskolák s erre épülnek föl másrészt a különböző *tanonciskolák*, mint alsófokú szakiskolák: iparos és kereskedő-tanonciskola, földművisiskola, gyümölcsfa-iskola stb.

2. A nemzeti munkásközösség második, *középső rétege* mintegy rendelkező, közvetlenül irányító tényező az előbbi, a munkát fizikailag végrehajtó alsó réteggel szemben. Ide tartozik a kisbirtokos gazda, iparos, kereskedő, a vasúti, postai és távirdai tiszték nagy része, a különböző közigazgatási hivatalok segéd- és kezelőtisztjei, néptanítók stb. Nyilvánvaló, hogy ennek a társadalmi rétegnek, mint általános nevelőiskola nem elég a *népiskola*: több műveltségi elem asszimilálására van szüksége, hogy munkáját kellő módon végezze. A 4 osztályú *népiskola* fölül tehát egy másik általános nevelőiskolának kell emelkednie a középső társadalmi réteg számára: s ez a 4 osztályú *polgári iskola*. Erre aztán mint 4 évfolyamos középfokú szakiskolák épülnek föl: a) a *középfokú mezőgazdasági iskola* (ez eddig csodálatosan a mi agrár országunkban nem volt); b) az eddig «felsőnek» nevezett *középfokú ipariskola*; c) az eddig szintén «felsőnek» nevezett *középfokú kereskedelmi iskola*; d) *tanítóképzők* (esetleg 5–6 évfolyammal).

3. A nemzetnek, mint nagy, egységes munkásközösségnek harmadik, *felső rétege* a szellemi, alkotó és irányító munkát végzi; ez a mondhatnók: *sophokratia*, a nemzeti organizmus agyveleje. Ide tartozik a tudós, a művész, a tanár, a főhivatalnok, a nagybirtokos; a nagyiparos, a nagykereskedő stb. Ennek a rétegnek kell a kultúra legtöbb értékes elemét elsajátítania, minthogy e réteg szellemi horizontjától függ elsősorban a nemzeti közösség helyes irányítása s ezzel boldogulása. Épen ezért a *népiskola* 4 osztályát követő, általánosan művelő *középső iskola* 8 osztályú. Mivel pedig az

emberi műveltség mai fokán az egyén pszichikai befogadóképessége nem tud megbirkózni a kultúrának antik és modern irodalmi, másrészt óriási mértékben megnőtt természettudományi elemeivel, egész természetszerűen az általános nevelő középiskola is két típusra szakad: *gimnáziumra* és *reáliskolára*. Ezekre épülnek föl aztán a legmagasabb szakiskolák: a tudományegyetem, műegyetem, mezőgazdasági, bányászati, erdészeti, kereskedelmi akadémia, művészeti főiskolák, katonai főiskola stb.

Amikor itt a nemzeti munkasközösséget három rétegre bontottuk, magától értetődő, hogy itt nem egymással szemben mereven elzárt kasztokról vagy osztályokról van szó, hanem eleven típusokról, melyek között a társadalmi kapillaritásnál fogva folytonos átmenetek vannak.

Iskolafajaink rendszere:

Iskolaév			Életév		
16			Felsőfokú szakiskolák. Egyetem, műegyetem stb.		22
15					21
14					20
13					19
12					18
11	Ismétlőiskola. Alsófokú szakiskolák ; iparos és kereskedő tanoncisk.	Középfokú szakiskolák ; mezőgazdas., ipari, keresk., tanítóképző.	gimnázium	reáliskola	17
10					16
9					15
8					14
7					13
6		polgári iskola			12
5					11
4					10
3					9
2		népiskola			8
1					7

II.

Az iskolafajoknak az a rendszere, melyet itt is bemutattam, nem tudóskodó szkématiszálásnak eredménye, hanem a valóságos történeti fejlődés munkája, melynek egyik legfőbb rúgója a nemzeti közösség funkcióhiányainak betöltése volt. A gyakorlati élethivatások szüksége és a társadalmi munkásrétegződés együtt határozták meg a mostani iskolatípusok kialakulását, melyeknek nálunk

kiformálódott rendszere alapvonásaiban a német iskolafajok rendezésével megegyezik.

Újabban ezt az iskolarendszert mind a németeknél (pl. Rein), mind nálunk, erősen támadják egyrészt a *demokrácia*, másrészt a nemzet *művelődési egysége* nevében. Az előbbi azt követelné, hogy minden polgárnak egyforma lehetősége legyen a művelődésre s addig haladjon az egymásra folytatáskép szervesen épülő iskola-típusok létráján, ameddig tud, úgy, ahogy Amerikában, ahol a különböző iskolafajok teljesen egymás folytatásai: egymásra piramidalisan épülve, a népiskolától az egyetemig zárt, egységes rendszert alkotnak (az 1—4 iskolai év a *Primary School*, 5—8 *Grammar School*, mely megfelel a mi polgári iskolánknak; 9—12 *High School*, mely a mi középiskolánkhhoz hasonló; 13—16 *College*, félig középiskola, félig egyetem; 17—20 *University*). Azt hiszem azonban, hogy amikor iskolarendszerünket erről az oldalról támadják, a demokrácia absztrakt elvének, talán pusztá jelszavának túlzásával állunk szemben. Hiszen a nép bármely fiát — iskolai intézményeink demokratizálódásának eddigi fokán sem — ha arra való volt, nem tartotta vissza semmi, hogy a talán kevésbbé egységes iskolarendszerünk létráján bármely fokig előrehaladhasson! Ennek az inkább jelszószerű absztrakt elvnek csak nem áldozható föl az az előny, mellyel a nemzeti munkaközösség számára az iskolafajoknak a társadalom természetszerű és szükségképi rétegződése szerint való elkülönülése jár. A demokrácia elvének eleget tesz az állam akkor, amikor valamennyi polgárától a népiskola első négy osztályának együttes elvégzését követeli meg. De mire való volna a demokrácia nevében továbbra is együtt tartani azokat a gyermekeket, akik közül az egyik mint falusi parasztyerek nyilvánvalóan földműves, a másik valószínűleg művelt iparos lesz s így a népiskola V—VI. osztályánál magasabb általános iskolát (polgári iskolát) igényel, a harmadik pláne képességeinél fogva arra való, hogy az úgynevezett tudományos előkészületet igénylő pályára menjen. Egyébként az sem olyan nagy baj, ha valaki a falusi népiskolában elvégzi a hat osztályt s csak aztán megy a polgáriba vagy a középiskolába. Komolyan véve, hol itt a demokrácia követelte egység hiánya?

A történetileg elkülönült mai iskolafajok rendszerét mások a *nemzeti kultúra egysége* nevében vádolják: minden polgárnak lehetőleg egyforma műveltség adassék. Idevág a miniszter úrnak a középiskolák reformja ügyében kiadott rendelete 6. pontja, melyet itt most szóról-szóra idézek:

«6. Általános művelődéspolitikai kíváncsalom, hogy a nemzet

tagjainak annyiféle (vallási, nyelvi, társadalmi különbségek szerint való) megoszlását s ennek igen káros következéseit minden módon, főként a nevelés útján is, enyhíteni kellene. *Kérdés*: Helyes-e és szükséges-e, hogy a nemzet serdülő tagjai annyiféle iskolában (gimnázium, reáliskola, polgári iskola) tanuljanak nem egyféleképen oly ismereteket, amelyekre minden polgárnak egyaránt szüksége van?»

A miniszter úr e szuggesztív természetű kérdéséből mintegy az a pozitív válasz hangzik ki, hogy fölösleges, sőt káros már a 10 éves gyermeket eleve bizonyos pályához kötni a különböző iskolafajok közül egynek kiválasztásával. Helyesebb volna ezeket az iskolafajokat: a gimnáziumot, reáliskolát és polgári iskolát legalább a középiskola eddigi alsó négy osztályában egyesíteni s így megteremteni — legalább részben — az *egységes középiskolát*, mely a nemzet nagy rétegének egyforma műveltséget biztosítana.

Ezzel a tervvel szemben, mely — úgy látom — a készülő iskolareform gerincgondolata volna, a következőket bátorkodom megjegyezni:

1. Nem tudom elgondolni, mikép enyhítené «a nemzet tagjainak vallási, nyelvi, társadalmi különbsége szerint való megoszlását s ennek igen káros következéseit» a gimnázium, reáliskola és polgári iskola egyesítése? Hiszen ezekben eddig is a legkülönbözőbb vallású, nyelvű és társadalmi származású gyermekek jártak együtt. Azokat az értékelő s nem konstatáló tantárgyakat pedig, (amilyen a nemzeti nyelv, irodalom, történelem), melyek főadata elsősorban az említett különbségek eloszlátása, általában mind a három iskolafajban egyforma szellemben tanították. Az egységnek ez a halvány szempontja egyáltalán föl nem oldja azokat az egyéb fontos és szükséges különbségeket, melyek indokolttá teszik a polgári iskolának, a gimnáziumnak és reáliskolának különállását.

2. A művelődés haladása abban áll, hogy mindinkább elkülönül, részleteződik, differenciálódik. Ennek a mind bonyolultabbá váló kultúréletnek nem a már történetileg szétkülönült iskolatípusok egyesítése, valami egységes középiskola felel meg (mint a miniszteri tervezet akarná), hanem éppen a meglevő iskolafajok differenciálása. Aki egységes középiskolát akar, az figyelmen kívül hagyja egyrészt a kultúra értékes anyagának óriási megnövekedését, másrészt a gyermek korlátolt pszichikai befogadóképességét. A kultúra egysége csak egy szintetikus eszmény, melynek azonban nem felel meg reális lelki egység: *egy* tudat a kultúra teljes tartalmát nem tudja befogadni. Csak gondoljunk arra, mit kell tudnia például a fizikából a Röntgen-sugarak, a radioaktivitás, a rengeteg

alapvető technikai vívmány korában a tanulónak a csak 30 évvel ezelőtt tanuló diákkal szemben? A kultúra általános elemei is emberi elménk befogadóképességére nézve tragikusan megsaporodtak. Természetes, hogy ezeket az általános műveltségi elemeket már az általános nevelőiskolákban is különböző mértékben kell csoportosítanunk a nemzeti munkaközösség szükségleteitől követelt élethivatások szerint. Bizonyos élethivatások legfőbb szakiskolája olyan tudós középfokú előkészítést kíván, melyben a történeti s nyelvi kultúrelemek vannak előtérben (lelkész, jogász, bizonyos szakú tanár stb.); viszont más élethivatások egyetemi szakoktatása olyan tudós középfokú képzést követel, melyben a reális, természettudományi irányzat van túlsúlyban. Az előbbi a gimnázium, az utóbbi a reáliskola. Vannak megint olyan gyakorlati pályák, melyeknek középfokú szakiskolája kisebb igényű általános nevelőiskolára támaszkodhatik, amilyen a polgári iskola.

3. Az egységes középiskola hívei túlságosan kiélezi azt, hogy a mostani különböző középfokú iskolatípusok rendszere mellett voltaképp a 10 éves gyermeknek már döntenie kell pályája fölött. Ezt a gondolatot sokan folytonosan hangoztatják, anélkül, hogy meggondolnák, hogy azzal, miszerint valaki a polgári iskolába lép, még egyáltalán nem döntötte el, hogy mi lesz? Mert hiszen lehet belőle gazdasági alkalmazott, kereskedő, iparos, tanító, vasúti, postás stb., sőt, ha a tudományos előkészületet kívánó pályára akar lépni s *valóban* tehetsége van ehhez, még mindig átléphet a gimnáziumba vagy a reáliskolába, ha külön tanul s különbözeti vizsgálatot tesz. De tovább megyek. Azzal, hogy valaki 10 éves korában a reáliskolába lép, még nincsen eldöntve, hogy mérnök, gazdász, nagyiparos, nagykereskedő, a matematika vagy a természetrajz tanára lesz-e? A különböző iskolatípusok még mindig igen nagy latitude-öt engednek a pályaválasztó egyéniségének: 10 éves korában csak a legtágabb értelemben vett irány van eldöntve. Egyébként a gimnáziumnak és reáliskolának a főiskolákra lépés szempontjából való egyenjogúsítása az itt emlegetett nehézségeket erősen enyhíti.

4. A miniszteri leirat idézett 6. pontja azt kérdezi, vajjon helyes és szükséges-e, hogy a tanulók *többféle* iskolában tanuljanak *nem egyféle*képpen olyan ismereteket, melyekre minden polgárnak egyaránt szüksége van? A kérdés nincs helyesen fölteve, mert hiszen a különböző iskolafajokban (gimnáziumban, reáliskolában, polgári iskolában) sok nem közös ismeret is van, melyekre nem minden polgárnak van szüksége. Ha mind egészen egyforma mű-

veltségi anyagot ölelnének föl, melyre minden polgárnak szüksége volna, akkor természetesen nem volna különállásuknak rációja.

5. Nagyon félő, hogy a középiskolák alsó osztályainak egyesítése rendkívül leszállítaná a középiskolai oktatás színvonalát. A polgári iskola ezzel nem emelkednék, hanem csak magával húzná egy nivóra a gimnáziumot és a reáliskolát. A középiskola az utóbbi időben már úgy sem volt a jövő szellemi arisztokrácia nevelőhelye, rengeteg odanemvaló elem, mondhatnók: kulturcsöcselék bénította meg a jobbaknak tanulmányaikban való haladását. Mi lesz azonban akkor, ha a középiskolák viszonylag gyenge tanulóanyagába belezuditjuk a polgári iskolának eddig inkább gyakorlati pályára készülő s épen ezért más érdeklődési irányú tanulóágát? Kárpótolhatja-e ezért a mérhetetlen kárért a nemzeti kultúrát az az igazán platonikus haszon, mely abból fakad, hogy ezentúl elmondhatjuk, hogy «nemzeti művelődésünk egységes?»

A tömegek hirtelen felszabadítása, a túlzó demokrácia, ha mindjárt nemzeti is, veszedelmes félműveltség forrása s ellaposítja a kultúrát: a kultúra intenzitása szinte fordított viszonyban van a kultúra extenzitásával; minél nagyobb rétegekre s minél gyorsabban terjed ki a kultúra, annál inkább elsekélyesedik, mint az árvíz, melynek sodró ereje annál jobban csökken, minél szélesebb területre folyik szét. A fejlődés mindenütt, az iskolák terén is, differenciálódást jelent; az amoeba fejletlen a gerinccsel szemben, mert minden szervezeti funkciót: táplálkozást, emésztést, mozgást, érzést ugyanaz a szerv látja el nála, míg a fejlett lénynek, pl. a gerincesnek minden életműködésre már különös szerv áll rendelkezésére. Így vagyunk a kultúrával is: az egységes középiskola célbavett megvalósítása visszavetné iskolaügyünk organizmusát amoebaszerű állapotába. Pedig ha valaha, most, amikor a környező föltörekvő nemzetekkel, a szerbvel, oláhval, csehvel meg kell vívunk a közeljövőben a mi nagy kulturharcunkat, különösen vigyáznunk kell iskoláink színvonalára. Az említett egységesítés középiskoláink balkanizálását jelentené.

6. A középiskoláknak a polgári iskolával való összeolvasztása rendkívüli nagy gyakorlati nehézségekbe is ütközik. Hogyan olvadnának össze egységes tanári testületekké a polgári iskolai és a középiskolai tanárok? Ugyanazon iskolán belül különböző minőségű tanárok volnának: mintegy altanárok és főtanárok. Vagy talán egészen különszakítanánk a középiskola alsó és felső tagozatát, úgy, hogy csak az utóbbiban volnának egyetemi végzettségű tanárok? A két tagozat egész külön iskola volna külön igazgatóval, adminisztrációval egy épületben?

Úgy látszik, hogy a miniszteri leirat előtt a középiskoláknak ilyen szétszakítása lebeg, mert 7. pontja szerint «sok komoly baj származik (?) ma abból, hogy a középiskola nyolc évig foglalja el és szorítja egy intézet szabályzata alá sokban különböző serdületlen és kifejlett növendékeket. Kérdés: tanulmányi okokból indokolt-e, a nevelés szempontjából célszerű-e ily különböző fejlettségű tanulók együttartása?» E kérdésre csak azt felelhetjük, hogy mivel a gimn. és reáliskola 8 osztályú tanterve szerves egység, tanulmányi szempontból teljesen indokolt a serdületlen és kifejlett növendékek együttartása. Ami pedig az erkölcsi szempontokat illeti, a kisebb tanulókat nem kell féltetni a nagyobbaktól, mert az utóbbiak első-sorban úgyszólván a hasonlókorúakkal barátkoznak. A fejlett diákok példája különben nemcsak negatív, de pozitív hatású is lehet. Hogy mi az «a sok komoly baj», mely abból származik, hogy a középiskola 8 évig foglalja el és szorítja egy intézet szabályzata alá a növendékeket, konkrét megjelölés nélkül talány előttünk. Talán éppen fordítva: nagyon is sok komoly előny fakad abból, ha a növendék egyfajta fegyelem alatt áll 8 esztendeig: ez megvédi őt a fegyelmi szabályzatok relativizáló erkölcsi értékelésétől, mely menten bekövetkezik, mihelyt minduntalan egymástól elütő fegyelmi kodexek jogköre alá esik. Az, amit valamely iskola sajátos erkölcsi szellemének és tradíciójának nevezünk, éppen a mai 8 osztályos rendszer mellett fejlődhetett ki. Középiskoláinknak fönnebb jelzett pedagógiai sztkizmáját sem tanulmányi, sem erkölcsi szempontok egyáltalán nem indokolják.

III.

A miniszteri leiratnak 6. és 7. pontját azért tárgyaltuk előbb, mert az iskolafajok rendszerének egységére vonatkozó elv tisztázása kívánta anticipálásukat. Most azonban, miután a szükséges iskolatípusoknak rendszerét elvi szempontból megvizsgáltuk, áttérhetünk a miniszteri leirat többi pontjának elemzésére.

1. A leirat a középiskolák kérdésében a baj forrását abban látja, hogy a középiskolától egyrészt a *tudományos* elméleti tanulmányokra való előkészítést, másrészt az egyéni és nemzeti élet *gyakorlati* szükségleteinek kielégítését várják. Ezért kérdezi: «Lehetséges-e, hogy ezt a két, nem azonos föladatot egy és ugyanazon iskola teljesítse?» Fönnebbi fejtegetéseink alapján válaszunk csak tagadó lehet. Mint láttuk, más előképzettségre van szüksége a nemzeti közösség felső rétegének, mely a szellemi alkotó és irányító munkát végzi, mint a középső rétegnek, mely gyakorlati irányú

munkát végez. E különbségnek már a népiskolát követő fokon érvényesülnie kell.

2. A miniszteri leirat második kérdése: «A humanisztikus gimnázium alkalmas-e arra, hogy a még pályát nem választott, de nem szükségképen tudományos pályára gondoló ifjúságnak *általános* iskolája legyen?» Nyilvánvalóan nem alkalmas már céljánál fogva sem. A humanisztikus irány hívei sem akarják a gimnáziumot olyanok *általános* iskolájává tenni, akik még pályát nem választottak, de nem szükségképen mennek tudományos pályára. Az ilyenek menjenek a polgári iskolába. Épen ezért helytelen a leirat

3. pontjának megállapítása, mely szerint «a kérdésre igen eltérően felel a latin nyelvtanítás híve és ellenzője». Mi a latin tanítás hívei vagyunk, de távolról sem akarjuk a gimnáziumnak, mint egyetlen középiskola-fajnak monopóliumát. A leirat szerint minden idevágó vitában ez az ütköző kérdés, azért általánosabban így formulázza: «Van-e érezhető különbség a gimnáziumi és reáliskolai tanfolyamot végzettek közt értelmesség, jellem, hagyományainkhoz való ragaszkodás és haladásunk tudatos akarása tekintetében?» Erre a kérdésre akkor is úgyszólván lehetetlen volna pontosan válaszolni, ha a pszichológia már rendelkezne is exakt intelligencia-mérő eszközökkel; másrészt a tanuló-nemzedékeknek jellem, hagyományainkhoz való ragaszkodás és haladásunk tudatos akarása szempontjából való megítélése elsősorban érték kérdés, melynek eldöntése előtt tisztáznunk kellene, mit tartunk értékes hagyománynak s mit tartunk haladásnak? Ebben a kérdésben másképp ítél a progresszívista szociológus s másképp a konzervatív hajlandóságú historikus; másképp a marxista ideológus s másképp a nemzeti és valóságos irány híve. A kérdés tehát, mint részben irracionális érték kérdés, mely a világnézetek gyökeréig nyúlik, sokkal bonyolultabb, semmint egyszerű igen-nel vagy nem-mel megválaszolhatnók. Csak egy adalékot említek az intelligenciára nézve. Műegyetemi tanároktól sokszor volt tanügyi reform-anketeken hallható, hogy a gimnazisták vezetnek a matematikában s a természettudományban, bár a realisták ezekből tüzetesebb előkészítésben részesültek. Ezt az eléggé általánossá vált felfogást sem lehet döntőnek minősítenünk, ha meggondoljuk, hogy a reáliskolába már eleve átlag gyöngébb elemek iratkoznak be. Ami pedig a realistáknak jellem, hagyományainkhoz való ragaszkodás szempontjából való esetleges kisebb értékét illeti, ez is részben abból magyarázható, hogy a reáliskolások között a nemzeti hagyományaink iránt általában érzéketlen, nemzetközségre hajló, az erkölcsiséget mindjárt reflexió tárgyává

tévő spekulatív zsidóság aránytalanul nagy számmal van képviselve. Bár egyénileg meg vagyok győződve, hogy a gimnázium humanisztikus tanulmányainak nagyobb a logikai képzőereje, formai fegyelmező hatása és jellemfejlesztő készsége, mint a reáliskolának, de azért a lelki szubtilitások fölött való vitát meddőnek és a középiskolai reform szempontjából nem elsődrendű jelentőségűnek tartom. A gimnáziumnak és a reáliskolának a tanuló lelki strukturájára való pszichológiai hatása alig hozható közös nevezőre, itt igazán imponderábilis tényezőkkel állunk szemben; mindegyik sajátos a maga nemében s mindkettőre szüksége van annak a rendkívül differenciálódott szellemi közösségnek, melyet nemzeti léleknek mondunk.

4. A leirat 4. pontja szerint «a középiskola nyolc osztálya ma egységes szervezettel a tudományos célt szolgálja és csak mellékesen a gyakorlatit, négy alsó osztálya azonban a *latin* kivételével majdnem teljesen azonos a hasonló életkorú növendékek többi iskoláinak megfelelő osztályaival». Kérdés: «A tudományos célzat indokolja-e, hogy a gimnázium növendékeit már 9 éves korukban (helyesebben: 10 éves korukban) elkülönítsük azoktól, akiknél jobban ezek sem adták személyes bizonyítékait tudományos pályára való voltuknak?»

Már fönnebb tüzetesebben indokoltuk, hogy azoknak, akik a nemzeti munkaközösségben az irányító munkát végezni hivatottak, azaz tudományos előkészítést kívánó pályára mennek, ezt az előkészületet mihamarább meg kell kezdeniök. A 10 éves gyermekek közül már igenis nagyjában elkülöníthetők azok, akik személyes bizonyítékait tudják adni tudományos pályára való voltuknak. Eddig az volt a baj — s ez teremtette meg nálunk az intelligencia szellemi proletariatusát — hogy boldog-boldogtalan betolakodhatott a középiskolába, sőt át is vergődhetett rajta. Ezen segítenünk kell szigorú fölvételi vizsgálattal, majd a későbbi szigorú osztályozással. A meg nem felelő elem számára még mindig ott van a polgári iskola, melyből nem szabad kis középiskolát csinálni, hanem meg kell tartani eredeti gyakorlati hivatását, melyet az 1868:XXXVIII. t.-c. 67—68. §-ai szabtak eléje, vagy amelyet Trefort 1879. szept. 5. leiratában tűz ki, mikor figyelmezteti a polgárokat, hogy «keressék és találják fel a műveltség középútját a polgári iskolában, mely rendeltetve van a hazai népség nagy tömegét alkotó osztályát a középműveltség megszerezhetésére, különösen a művelt mezei gazda és a tanult iparososztály kiművelésére vezérelni». Természetesen itt a 4 osztályú polgári iskolára épített középfokú szakiskolákat is figyelembe kell vennünk.

5. Kérdés: «A 9—13 (helyesen: 10—14) éves gyermekek életkora egyáltalán megengedi-e, hogy a tudós középiskola valami sajátos módszert alkalmazzon s a tudományos munkára való előkészítést már 9 éves (helyesen: 10 éves) korban elkezdje?»

Ez a kérdés nem egyéb, mint az előbbinek pszichológiai formulázása: képes-e a 10 éves gyermek a tudományos munkára való előkészülésre? Ez a kérdés természetesen elsősorban a gimnáziumi latinra vonatkozik, mert hisz ez az az akadály, amelyet a leirat szelleme — úgy látszik — el akarna távolítani, hogy a középiskola alsó osztályai a polgárral egyesíthetők legyenek. Aki a gimnáziumban helyes módszerrel, érdeket keltve s odaadó lélekkel tanította a latint s figyelte az eredményt az alsó osztályokban, ezzel egészen meg lehetett elégedve. Hogy annyi panasz van a gimnázium humanisztikus jellege ellen, annak — megvallom — megvan a maga igazságos alapja: igen sok tanár lelketlenül, szárazon, csak a grammatikai-formai szempontot tolva előtérbe s a tartalmiról megfeledkezve tanítja a latint. Ez azonban a gimnáziumnak nem organikus, hanem csak funkcionális hibája, melyen főképp a tanárképzés reformálása útján lehetne segíteni. Ennek tárgyalása azonban jelenlegi főadatunk körén kívül esik. Maga az iskolaszervezeti reform még nem biztosítja a művelődés javulását. A pedagógiában intézményszerűen úgyszólván semmi sem biztosítható: itt minden a tanár megfelelő egyéniségén múlik, melyet kellően formálni a tanárképzés hivatása. Itt van minden *igazi* iskolareform gyökere.

IV.

Ezzel be is végeztük a miniszteri leirat elemzését. Amint látható, a benne foglalt kérdések egy már kész iskolareform-terv szilárd vázát takargatják, melynek lényege a gimnázium alsó osztályaiból a latin száműzése s így a középiskolának a polgárral való egyesítése, másszóval — legalább az alsó tagozatban — az egységes középiskola. Talán helyesebb is lett volna az újítás tervét pozitív formában tenni vita tárgyává, semmint kérdések formájába önteni.

Főnnebb már bizonyos általános kulturpolitikai elvek alapján kimutattam, hogy ez nem jelentene sem többet, sem kevesebbet, mint *középiskoláink balkanizálását*. A polgárit nem emelné a reform, a középiskolát pedig lesüllyesztené s a nemzeti műveltséget jórészt kiszolgáltatná bizonyos lapos utilitarizmusnak. Ez a reform ellenkezne a kultura folytonosságának elvével, mert megszakítaná a

latin kiszorításával a kapcsolatot nemzeti művelődésünk emlékeinek javarészeivel, szellemi életünk alkotó elemeivel. A latin ránk nézve nem archeológiai studium, nem antik múmiák boncolása, hanem európai és nemzeti kulturánk megértésének főeszköze, történeti érzékünk főforrásai. A humanisztikus tanulmány által nem megyünk visszafelé, ez nem jelent művelődésbeli elvénhedést. Ha egyéb nem, már az is gondolkodóba ejthetne bennünket, vajjon miért épen mi akarjuk megkezdeni a nyugateurópai népekkel szemben a humanisztikus tárgyak kiküszöbölését? Mi alapon követeljük magunknak épen ennek a fontos és nemzetközi kulturproblemának megoldásában az elsőség dicsőségét, mikor egyéb művelődési területen úgyszólván sohasem vagyunk hang, hanem csak visszhang?

A leggyakoribb érv a latin kiküszöbölése vagy megszorítása mellett a természettudományoknak a modern kulturában való aránytalanul nagy jelentősége, amelynek az iskolában is érvényesülnie kell. Nagyon helyes. E gondolatnak eleget is tettünk egyrészt a reáliskola típusával, másrészt azzal, hogy a mi gimnáziumunkat a görög nyelv fakultatív vá tételével 1890-ben máris kivetkőztettük szigorúan humanisztikus természetéből s lényegében *reálgimnáziummá* tettük, melyben a kultura humanisztikus és természettudományi elemei nagyjában egyensúlyba jutottak. Hogy gimnáziumaink nem gimnáziumok, hanem reálgimnáziumok (így is kellene neveznünk őket), azt legjobban bizonyítja, hogy a latin nyelvórák száma a német reálgimnáziumokban jóval nagyobb, mint a mi gimnáziumainkban. A görögöt az 1890-iki görögépítési reform erősen háttérbe szorította; a most tervezett újítás pedig egyenesen kiküszöbölné, mert hisz a latin a mai középiskola 5-ik osztályának megfelelően kezdődne. Így a görög már csak az egyetem studiuma maradna, akárcsak a szír vagy chald nyelv: az egyetem lenne az az Ararát-hegy, ahová a hellén világ a kulturbarbárság özönvize elől menekülhetne. Mindig *hasznos* studiumokat keresnek a latin s görög helyébe. Ámde a hasznosságnak nemcsak technikai értelemben vett fogalma van, hanem — mint egyszer Apponyi rámutatott — hasznos az is más dimenzióban, ami az embert a maga szellemi erejében, ítélleti biztosságában s jellemében erősíti: ami az idealizmust szolgálja. A művelt magyar közvélemény sohasem tudna belenyugodni a latinnak fél-, a görögnek teljes kiszorításába a középiskolából. Már pedig a közvélemény ellenére reformot csinálni kétes értékű kísérletezés.

V.

Eddigi fejtegetéseinkből nyilvánvaló, hogy a ma meglévő, történetileg (tehát nem véletlenül) kialakult iskola-típusaink általában fönntartandók, *ami persze nem jelenti azt, hogy tantervük és szellemük gyökeresen meg nem reformálandó.* Most azonban csak az iskolafajok igazolásáról van szó, tehát nem vonhatom be jelenleg tárgyalásunk körébe azokat a rendkívül fontos és mielőbb végrehajtandó reformokat, melyeket az egyes iskola-típusok, főkép a középiskolák belső élete föltétlenül megkövetel. Az előadásom elején vázolt iskolarendszerben a meglevőkkel szemben csak egy új iskolafaj van: a 4 évfolyamú felső kereskedelmi iskola analógiájára gondolt középfokú *mezőgazdasági szakiskola*, amelybe elsősorban a polgári iskola készítene elő (természetesen a gimnáziumból vagy a reálból is be lehet lépni) s amelyből a tanuló, ha tovább akarja esetleg magát képezni, fölléphet a gazdasági, erdészeti, bányászati akadémiákra is. Szinte megfoghatatlan, mikép volt lehetséges, hogy az agrárjellegű magyar állam föllállított nagyszámú középfokú («felső»-nek nevezett) kereskedelmi iskolát, de nem gondoskodott legalább ugyanilyen számban «felső», helyesebben középfokú mezőgazdasági iskoláról, ahonnan 18 éves szakművelt mezőgazdák kerülhettek volna ki. Az is érthetetlen a kereskedelmi tanulmányok favorizálása mellett, mikép lehetséges, hogy egyetlen felső ipariskolánk volt? Első teendőnk a felső kereskedelmi iskolák hasonlóságára minél több felső (helyesebben középfokú) mezőgazdasági és ipariskolát föllállítani. Az előbbiek szaktanárai lehetnének a gazdasági vagy erdészeti akadémiát végzett egyének, akik utólag bizonyos pedagógiai tanulmányokat végeznének. Ebből a mezőgazdasági iskolából kerülhetnének ki a művelt kigazdák s gazdasági alkalmazottak: csakis így lehet reménységünk a most annyit emlegetett intenzív gazdálkodásra, melytől országunk jobb jövőjét várjuk.

Egy másik kérdés, vajjon nem lehetne-e a gimnáziumot és a reáliskolát a különböző hivatások s lelki tehetségek szerint tovább bifurkálni úgy, ahogy a Jankovich-féle 1913-iki reformtervezet akarta: volna gimnázium göröggel és görög nélkül, reáliskola latinul s latin nélkül stb. Azt hiszem, az ilyen iskola-szaggatásoknak sem pszichológiai sem objektív művelődési haszna nincs. Kisebbség nagyobb tantervi tologatások és csereberék a lényegyet nem érintik.

S itt jutottam el az iskola-rendszer reformjának leglényegesebb pontjához, amelyben, azt hiszem, mindnyájan egyetértünk, úgy hogy e pont körül egységes paedagogiai közvélemény alakulhat ki mind

a három tényező: a kormány, a tanárság és a közönség között. Ez a fontos pont az *egyres iskola-típusok számának és földrajzi elhelyezésének megváltoztatása*. Először is le kell szállítani a gimnáziumok számát, mely aránytalanul elnyomta a reáliskolákét és polgári iskolákét. A gimnáziumok ellen emelt sok vád és ellenszenv azonnal megszűnik, mihelyt számuk kevesebb s gimnáziumok csakis olyan városokban lesznek, melyekben kellő intelligens család táplálhatja. Meg kell szüntetni a gimnázium mai monopoliáját: a jóval kevesebb számú, de aztán annál komolyabb gimnázium kapuján szigorú fölvételi vizsgálat alapján kellene a tanulókat bebocsátani. Hasonló szelekció érvényesülne a reáliskolában is. Az ú. n. értelmiségi pályákon ma nálunk tapasztalható tragikus túlprodukciónak egyik legfőbb forrása a gimnáziumok számának túltengése a polgárral szemben. Kb. háromszor annyi a középiskolai tanulók száma, mint a polgári iskolaiaké.

Ezen a nagy bajon a középiskoláknak, főképp a gimnáziumoknak polgári iskolává, illetőleg felső mezőgazdasági és felső ipariskolává való átszervezésével lehet és kell segíteni. Az átszervezést annak a városnak, ill. vidéknek, ahol az iskola van, a sajátos kulturális természete és szükséglete döntené el. Éppen ezért az átszervezést bizonyos helyi állapotrajz, mondhatnók *kulturális topografia* készítené elő. Az iskola-típus fölött való döntésnek a legszigorúbb tárgyilagossággal, egyedül a teljes nemzeti érdekek alapján kellene történnie, kizárva a magyar kormányzati életben, sajnos, annyira uralkodó regionalizmust, a helyi érdekek illetéktelen, rendszerint a vidék politikai magatartása szerint igazodó érvényesülését.

Ha így a gimnáziumok számát lecsökkentjük s csakis kellő kulturális környezetben hagyjuk meg, akkor mintegy visszaadjuk önmagának, eredeti rendeltetésének. Másrészt a polgári iskoláknak s a középfokú szakiskoláknak föllállításával eleget tennénk a nemzeti közösség sürgető gyakorlati követelményeinek s a nemzet zöme olyan középfokú oktatásban részesülhetne, amilyen a fönt elemzett miniszteri leirat előtt is lebeg. *Nem kell a polgári iskolát egyetemes középiskolává előléptetni úgy, hogy valamennyi gimnázium és reáliskola alsó osztályait beleolvasszuk. Sokkal egészségesebb, a differenciálódott nemzeti munkaközösség érdekeinek sokkal jobban megfelel, ha sok olyan helyen, ahol a gimnázium vagy a reáliskola csak teng-leng igazi művelődési jelentőség nélkül, helyükbe egyrészt polgári iskolát, másrészt erre épített középfokú mezőgazdasági vagy ipari szakiskolát állítunk.* A másik két szakiskola-típusból: a felső kereskedelmi iskolából és tanítóképzőből körülbelül elég is van. A reform

lényege tehát nem az iskola-típusok gyökeres megbolygatása, hanem helyes kulturgeografiai elosztása.

Az első lépés volna a reform előkészítéséhez a föllosztatott Orsz. Közoktatásügyi Tanács helyébe egy 10—12 tagból álló bizottság szervezése, mely javaslatot tenne egyrészt a jelzett iskolatípusok megfelelőbb elosztására, illetőleg átszervezésére vonatkozóan, másrészt az egyes iskolafajok keretén belül a tanítástervék immár elodázhatatlan megváltoztatására, illetőleg kiegészítésére nézve. Az utóbbi kérdés anyaga már eléggé elő van készítve az 1913-iki Jankovich-féle reformtervezet alkalmából.

★

A Ker. Nemzeti Egyesülés Pártjának közoktatásügyi bizottsága hosszabb eszmecsere után az iskolai reformra vonatkozó főnnebb közölt alapelveket elfogadta s a következő határozatot hozta, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszternek is átad :

1. Nem fogadja el az iskolaszervezeti reform alapjául az egyseges középiskolának eszméjét (az alsó osztályokra korlátozva sem).

2. Az iskolafajok következő tervezetét tartja célravezetőnek :

I. *6 osztályú népiskola*, melyhez csatlakozik az ismétlő népiskola, illetőleg földmívesiskola, alsófokú iparos és kereskedő tanonciskola. Szükségesnek tartja az idevágó eddigi törvények és rendelkezések szigorú végrehajtását.

II. *4 osztályú polgári iskola*, mely a népiskola IV. osztályához csatlakozik. Erre épülnek föl a következő középfokú, 4 évfolyamos szakiskolák :

a) *középfokú mezőgazdasági szakiskola*, mely eddig nem volt ;

b) *középfokú ipari szakiskola* ;

c) *középfokú kereskedelmi szakiskola* ;

d) *tanítóképzőintézet* (esetleg 5 vagy 6 évfolyammal). Ezekbe a szakiskolákba a gimnázium és reáliskola IV. osztályából is föl lehet lépni.

III. *8 osztályú gimnázium és reáliskola*.

IV. *Tudományegyetem, műegyetem, mezőgazdasági, erdészeti, bányászati, kereskedelmi főiskola, művészeti főiskolák, katonai főiskolák*. (A középfokú szakiskolák a megfelelő főiskolára való belépésre is képesítenek.)

3. A bizottság a reálisan kivihető újítás lényegét nem a jelenlegi iskolarendszer fölforgatásában találja, hanem a meglevő (s csak a középfokú mezőgazdasági szakiskolával kiegészítendő) iskolafajok arányszámának megváltoztatásában s helyes kulturföldrajzi elosz-

tásában. A bizottság a jelenlegi iskolatípusok tantervi és egyéb belső reformjának előkészítését is sürgősnek minősíti.

4. A bizottság föltétlenül szükségesnek tartja a gimnázium és a reáliskola I. osztályába jelentkezők számára a fölvételi vizsgálatot, egyrészt az oda nem való elemek kiküszöbölése, másrészt a mind veszedelmesebbé váló szellemi proletariátus további növekedésének meggátlására. Az I. osztály tanulóinak száma 40-ben állapíttassék meg.

5. A bizottság szükségesnek tartja a gimnázium és reáliskola már annyiszor követelt egyenjogosítását a főiskolákra való lépés szempontjából s a minősítési törvény megváltoztatását.

Dr. Kornis Gyula.